

ÖZET

Bilim ve sanat yetkisi anlamına gelen icâzetnâme, Osmanlı bilim ve sanat hayatında önemli bir yere sahiptir. Çalışmamıza konu olan icâzetnâme, 1863 tarihinde Erzurum'da Ahmet Vefik Efendi'ye verilmiş bir hat icâzetidir. Bu icâzetnâme Erzurum'da yıllarca devam ettirilen hat geleneğini ortaya çıkarmıştır.

AUTHORIZATION OF CALLIGRAPHY GIVEN TO AHMET VEFİK EFENDİ IN ERZURUM

The authorization which means the authority of science and art has an important place in the life of science and art of Ottomans. The authorization, the subject of our study, is an authorization of calligraphy given to Ahmet Vefik Efendi in Erzurum in 1863. This authorization revealed the tradition of calligraphy which were maintained in Erzurum for years.

Anahtar Kelimeler : Erzurum, İcâzetnâme, Hat, Hattat

Key Words : Erzurum, Authorization, Calligraphy, Calligrapher.

Târîhi M.Ö. 4000 yıllarına kadar inen Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli kültür ve sanat merkezlerinden biridir. Erzurum, Çifte Minareli ve Yakutiye medreseleriyle, câmi-leriyle, kümbetleriyle kalesiyle tanınmaktadır. Bu eserler içindeki câmi ve mescitlerin çoğu Osmanlı dönemi eserleridir. Erzurum'da el sanatları olarak kuyumculuk, Oltu taşı işlemeciliği ve halı-kilim dokumacılığı yaygındır. Ayrıca çok bilinmese de tarihten beri devam eden bir hat sanatı geleneği vardır. Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde Ömer Çelebi ismindeki hattatları meşhurdur¹ demektedir. Fakat Erzurum'daki sanat faaliyetleri -özellikle hat- kayıt altına alınmamıştır. Bu da silsileyi oluşturan isimlerin bilinmemesine yol açmaktadır. Makalemizin konusu da, hattatlarını tanımadığımız ve Erzurum'da verilmiş bir hat icâzetnâmesidir.

HAT İCÂZETNÂMELERİ

İcâzet, sözlükte “su akıtmak, helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak” gibi manalara gelir. İbn Fâris'e göre “su akıtmak” şeklindeki anlamından hareketle “bir âlimin ilmini talebesine aktarması” manasında terimleşmiştir. İlk defa hadis ilminde “hadis rivâyetine sözlü veya yazılı izin vermek, rivâyet hakkını devretmek” anlamında kullanılmıştır. Osmanlı'da ve diğer İslam ülkelerinde, medrese ve tekke mensuplarıyla sanat erbâbından eğitim ve öğrenimlerini tamamlayanlara üstadlarının verdiği yazılı belgeye icâzetnâme denilmiştir.² Kullanıldıkları alana ve konularına göre icâzetnâmeler çeşitlilik arzeder. Bunlar; ilmî icâzet,

fennî icâzet, tarikat icâzeti, sanat ve meslek icâzeti'dir³. Hat icâzeti bu son gruba dahildir. Hat öğretim ve eğitiminin XV. Yüzyıl öncesine âit bilgiler oldukça kısıtlıysa da, İslam ülkelerinde köklü bir disiplin içinde yürütülmüş ve yürütülmektedir. Hat sanatını öğrenmek isteyen bir talebe, icâzetli bir üstâda gider ve hoca talebeye “meşk”⁴ adı verilen bir ders verir. Sülüs ve nesih yazıda ilk ders olarak “rabbi yessir” duâsı yazdırılır. Meşkin iki merhalesi vardır; müfredât meşki⁵ ve mürekkebât meşki⁶. Müfredât meşkinde evvela “hurûf-ı mukataa”⁷ denilen müstakil harfler öğretilir, sonra harflerin birbirleriyle birleşmelerine geçilir. Harf birleşmelerinden sonra “mürekkebât meşki”ne geçilir ve bu aşamada talebeye kelime ve cümleler yazdırılır. Talebe harflerin satura dizilişini, satır nizamını ve tertibini öğrenir. Sülüs-nesih mürekkebât meşki olarak Arapça uzun bir kasîde (Kasîdetü'l-Bür'e, Kasîdetü'l-Bürde, Elif Kasîdesi), ta'likte Molla Câmi'nin on dokuz beyitlik “Besmele Kasîdesi” veya Hâkânî Mehmed Bey'in Hilve-i Hâkânî'sinden seçme beyitler yazdırılır. Daha sonra âyet ve hadisler, dualar, ebced hurûfâtı, hat hakkındaki birkaç kelâm-ı kibâr meşkedilir. Yetenekli bir talebe bütün bu aşamaları üç-beş yılda geçebilir⁸. Talebesinin icâzet vaktinin geldiğine kanaat getiren hoca, eski üstâdlardan birinin yazısını taklid ederek yazmasını ister ve talebe de bütün hünerini ortaya koyarak yazıyı taklid eder. Bu yazının altına hocası, yazı sülüs-nesih ise, rika' (hatt-ı icâze), ta'lik ise hurde ta'lik ile Arapça olarak, talebesine yazılarının altına imza⁹ koyma yetkisini yazar. Bu yetkiye “icâzet almak” denir. Sülüs-nesih icâzetnâmeleri

*Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, ERZURUM

1- Evliya Çelebi, Seyahatnâme (Kısaltılmış Versiyon), İstanbul 2006, s.179

2- Cemil Akpınar, “İcâzet” DİA, İstanbul 2000, XXI, 393.

3- Cemil Akpınar, a.g.m., s. 393-398.

4- Hocanın verdiği yazılı, sözlü ders veya hocaya gösterilmek üzere hazırlanan derse meşk denir. Abdulkadir Yılmaz, Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstihlâk, İstanbul 2004, s. 216.

5- Harf ve hecelerin, yani elifbânın tekli ve ikili olarak içinde bulunduğu meşke denir. Yılmaz, a.g.e., s.241.

6- Kelime ve cümle tertibini öğreten meşke denir. Yılmaz, a.g.e., s.247.

7- Müfredât meşkindeki müstakil harflere denir. Yılmaz, a.g.e., s.129.

8- M. Uğur Deman, “Hattat” DİA, İstanbul, 1997, XVI, 493; a.mlf. “Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklid Yazılar” VII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler II, Ankara 1970, s.716.

9- İmza ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet İpsirli “İmza” DİA, İstanbul 2000, XXII, 253.

bazen bir murakkaa, kıt'a, hilye veya bir risâle şeklinde olabilir¹⁰. Ekseriyetle kıt'a şeklindedir (Resim-1).¹¹

Bu izin cümlesi nâdiren Türkçe olsa da, genellikle Arapça'dır ve metni şöyledir:

“Bu güzel yazıyı yazan (talebenin adı)'a yazılarının altına ketebesini koymasın için icâzet verdim. Allah ömrünü ve marifetini artırsın. Ben onun muallimi (hocanın adı)'yim. Tarih”. Tertip olunan icâzet merâsiminde hazır bulunan diğer üstadlar da hocanın izin cümlesinin yanına tasdik cümlesi¹² yazırlar. Böylece mücaz olan talebe hattat ünvanını ve ketebe koyma salâhiyetini alır.¹³

AHMED VEFİK EFENDİ'NİN İCÂZETİ

Ahmed Vefik Efendi'nin icâzeti, ekseriyetle kıt'a ve levha şeklinde hazırlanan icâzetlerin aksine, nâdiren tesâdüf edilen ve ilmiye icâzetnâmelerinde olduğu gibi risâle şeklindedir. Özel bir koleksiyonda bulunan icâzetnâmenin eb'atları 12,5 x20,5 cm. olup, altı varaktır. Karton kapağın dışında battal ebrusu vardır. Vasat bir nesihle yazılmış olan icâzet, Ib ile başlamaktadır. Her sayfa 13 satır olup, son sayfa boştur. İcâzetin unvan sayfasında sûrebaşı tezhibi vardır. Tezhip rûmi ve bitkisel motiflerden oluşturulmuş olup, renk olarak lâcivert, kırmızı ve altın kullanılmıştır. Tığlar özensiz yapılmıştır. Diğer sayfaların kenarları altın cetvel ve altın cetvellerin dışına kırmızı renkli kuzular çekilmiştir. İcâzetin durakları renk ve biçim olarak birbirinden farklıdır. İcâzetnâmenin dili yarıya kadar Arapça olup, Allah'a hamd ve Peygambere salavât ile başlamaktadır. Hattatlar meclisine hitapla, hat ilminin önemi âyet ve hadislerle anlatılmakta ve hattın ne derece ehemmiyetli bir ilim olduğu bazı meşhurların sözleriyle desteklenmektedir. İcâzetin silsile kısmı Türkçe olup, bu silsile Hz. Ali'ye kadar devam etmektedir. Silsile kısmından sonra duâ kısmı başlamakta ve hicrî 1280 tarihi ile bitmektedir. İcâzeti alan Ahmed Vefik Efendi ile Halid-i Erzurûmî'nin talebesi Derviş Ali'ye kadar olan ve bilinmeyen silsile şöyledir: Ahmed Vefik Efendi – Abdullah Enîs Efendi - Kadanazâde Ahmed Efendi – İmamzâde Muhammed Efendi – İbrâhim Efendi – Koca İsmâil Efendi ve Derviş Ali.

İCÂZETNÂMENİN METNİ

Bismillâhirrahmânirrahîm. Elhamdülillâhi rabbi'l- âlemîn. Ve sallallâhu teâlâ alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbîhi ecmaîn. Emmâ b'ad: Yâ ma'sere'l- kuttâbi ve'l- muharrirîn. Veffekakûmullâhu teâlâ li tâatîhi ve cennebekûm an ma'siyetîhi inne hâzihi's-sînâate şerîfetün celîletü'l- mikdâri azîmetü'l-iftihâri dakîkatü'l-ma'nâ lâ yefhemühâ zû fehmin sekîmin. Velâ yülekkâhe illâ zû hazzın azîmin. Ve hiye's-sînâatü'l-letî tehayerret fihâ ukûlü ehli'l-ma'rifeti ve dallet erbâbü't-tecrûbeti bi ihtilâfi mâ vekaa ileyhim mine'l-emsileti ve'l-evdâi'l-muhtelifeti ve hiye kenzün lâ yefnâ ve şerefün lâ yehfâ ve cemâlün lâ yeblâ yeclisü bihâ'l- abdü'l-hakîru fi mecâlisi'l- mülûki fehüve hayyün ve in mâte ve ğaniyyün ve in iftekara fe aleykûm bi'l-ictihâdi fi talebi hâzihi's-sînâati'ş-şerîfeti tenâlüne bihâ'd-deracete'r-rafiate. Ve'l-hamdülillâhi'l-lezî hâzihi'l-ümmete bi'l-ilmi ve'l-edebi ve faddalehüm alâ cemî'l-ümemi ve esteaddehüm bi tenmîki kitâbi'l-kerîmi bi hüsnü'l-hattı mea cevde-ti'l-kalemi. Ve enzele'l- beyyînâti fi hakkı'l-hattı ve'l-kalemi alâ seyyidi'l-arabi ve'l-acemi. Kemâ kâlellâhu tebâreke ve teâlâ “ikra' ve rabbûke'l- ekramü'l-lezî alemle bi'l-kalemi alleme'l-insâne m âlem ya'lem”. Ve ennellâhe teâlâ akseme bihi fi kelâmîhi kekavlihi teâlâ “Nûn ve'l-kalemi vemâ yesturûn”. Ve kâle ba'dü'l-müfessirîne fi kavlihi teâlâ “yezîdü fi'l-halkı mâ yeşâu” erâde bihi'l-hatta ve kâle aleyhisselâmu “men ketebe bismillâhirrahmânirrahîm fe hassenehû ahsenellâhu teâlâ ileyhi” sadake rasûlullâh. Ve kâle sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem “men ketebe bismillâhirrahmânirrahîm ve cevvedehu ğaferallâhu leh” ve yüstehabbu kitâbetü'l- kur'âni bi ecvedü'l-hattı. Ve kâle aliyyün kerremellâhu vechehu ve radyallâhu teâlâ anhu “aleykûm bi hüsnü'l-hattı fe innehü min mefâtihi'r-rızkı” ve kîle hüve nisfu'l-ilmi ve min saâdeti'l-mer'i en yekûne hasene'l-hattı ve fasîha'l-ibârati ve kâle Yâkûtu'l-Musta'sımiyyü “el-hattü'-hasenü li'l-fakîri mâlün ve li'l-ğaniyyi kemâlün ve li'l-emîri cemâlün.” Allâhümme salli alâ sâhibi'l-livâi ve'l-alemi ve alâ âlihi ve ashâbihi zevi'l-lütfi ve'ş-şiyemi. Vensur sultânenâ alâ a'dâihi mâdâme sellü seyfin ve ceryü kalemin. Emmâ b'ad: Bâisi hâzihi'l-cem'iyyeti'l-hayriyyeti nâlellâhu teâlâbi lütfîhi'l-aliyyeti Ahmed Vefik Efendi vâliidi âcizîleri efkari ibâdillâhi teâlâ Hâfız Abdullah Enîs Efendi'den telemmüz idüp vaz'ı-ketebeye istihkâkı nümâyan olub üstadlar huzûrunda izin almak âdâb-ı tarîkımız

10- M. Uğur Deman, “Hattat”, s. 496.

11- Süleyman Berk; Hat San'atı: Tarihçe Malzeme ve Örnekler, İstanbul, 2006, s. 87.

12- M. Uğur Deman, “İcâzetnâmeler”, s. 718.

13- Muhiittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul 1999, s. 299.

den olmağla belde-i Erzeni'r-rum'da olan üstadları cem' ve beyenlerinde cârî olan vaz'ı-ketebeye izin taleb eylediklerinde zeyl-i vesîka olan üstadlar ittifaqları ile üstadımız El-Hâc Mustafa Necîb Efendi'den aldığımız üzere etâlellâhu teâlâ ömrahu ve rafea kadrahu anlar dahi Abdullah Enis Efendi'den aldıkları üzere anlar dahi Kadanazâde Ahmed Efendi'den aldıkları üzere anlar dahi İmâmzâde Muhammed Efendi'den aldıkları üzere anlar dahi İbrâhim Efendi'den aldıkları üzere anlar dahi Koca İsmâil Efendi'den aldıkları üzere anlar dahi Dervîş Ali Efendi'den aldıkları üzere anlar dahi Hâlid Efendi'den anlar dahi merhûm Muhammed Efendi'den anlar dahi Dervîş Muhammed Efendi'den anlar dahi vâlid-i mâcidleri Mustafa Dede'den anlar dahi vâlid-i mâcidleri merhûm ve mağfûr cennetmekân ve firdevs-i âşiyân vâzu'l-hattı fî kemâlihi şeyh-i tarîkımız ve pîrimiz Hamdullah el-ma'rûf bi ibni's-şeyhi'l-Amâsiyyü hazretlerinden anlar dahi Hayreddin Marâşî'den anlar dahi Abdullah Sayrafi'den anlar dahi merhûm kıbletü'l-küttâb Cemâlüddin Yâkûtü'l-Musta'simî'den anlar dahi Ebu Hasan Aliyyü'bni Hilâli'l-Bağdadiyyi'l-ma'rûf bi İbni'l-Bevvâb'dan anlar dahi Ebu Aliyyi'l-müştehir bi İbn-i Mukletî'l-vezir'den anlar dahi muhavvilü'l-hattı ani'l-kûfiyyeti reîsü meşâyihî's-sûfiyyeti Hasanü'l-Basriyyi kuddise sırrıhu'l-azîz hazretlerinden anlar dahi Esedullâhi'l-Gâlibî Ali bin Ebî Tâlib kerremel-lâhu vechehu hazretlerinden ve Osmân bin Affân ve sâir encümi'l-hudâ ve mesâbihu'z-zılâm ashâbdan rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn. Biribirlerinden yeden bi yedin bu âna değîn ahz idüb üstâdân-ı selef usûl-i hattî ta'lîm ve teslîm eyledikleri âdâb-ı tarîkımızden olmağla müşârun ileyh efkru'l-ibâdî vâlid-i dâileri Hâfız Abdullah Enîs dahi Ahmed Vefîk Efendi'ye izin verüb ba'de'l-yevm kendü dahi bu şartı mürâî olub tahrîr eyledüğü mesâhif-i şerîfe ve evrâda ve kitaâta ketebe yazub beyne'l-üstâdân ketebe ünvanıyla serfirân ve mümtaz olmaları için üstâdân-ı selefte tevkîr ve ilm-i hatta ta'zîm birle düstûrî'l-amel olmak için bu vesîka ketb ü tahrîr ve bu meclis-i nişât-ı behîşde hazır olan üstâdlar huzurunda yedine teslim olundu. Ketebtü ve eceztü bi en yektübe'l-ketebete fî kitâbetihi li ennehu müstehakkun lizâlik. Allâhümme aslih umûrenâ, allâhümme erfa' annâ min belâi'd-dünya ve azâbi'l-âhirati, allâhümme ahsin âkıbetenâ fî'l-umûri külli-hâ ve ecirnâ min hızyi'd-dünya ve azâbi'l-âhirati, allâhümme innâ nes'elüke temâme'l-ilmî ve temâme'l-ma'rifeti ve temâme'n-nî'meti ve temâme'l-imâni ve temâme's-sıhhati ve temâme'l-âfiyeti. Allâhümme eğfirlenâ ve li âbâinâ ve li

ümme'hâtinâ ve li üstâdinâ ve li üstâdi üstâdinâ ve li meşâyihinâ ve li men lehu hakkun aleynâ ve li men vassânâ bi'd-duâi'l-hayri ve li cemâati'l-hâzırine ve li cemî'l-mü'minîne ve'l-mü'minâti ve'l-müslimîne ve'l-müslimâti el-ahyâi min hüm ve'l-embvâti bi rahmetike yâ erhamerrâhimîn. Ve'l-hamdülillâhi rabbi'l-âlemîn. Tahrîran fî seneti semânîne ve meteyn ve elf fî aşri'l-âhîr min şehri'ş-şâ'bân.

SONUÇ

Osmanlı kaynaklarına göre ilk defa Zeynüddin Abdurrahmân İbnü's- Sâiğ (ö.845/1442)tarafından konulan bu icâzetnâme geleneği asırlarca titizlikle korunmuş, herhangi bir sebeple vaktinde icâzet alamamış büyük hattatlar bile ilerlemiş yaşlarında olsun bu kâideyi bozmamışlardır¹⁴. Elimizdeki icâzetnâme, 1280/1863 tarihli olup, Ahmed Vefîk Efendi'ye verilmiştir. İcâzetnâmeden anlıyoruz ki, Erzurum'daki sanat erbâbi da bu geleneği kendi aralarında devam ettirmişler ve Erzurum'da yıllarca devam ettirilmiş bir hat geleneği vardır. Dervîş Ali'den ayrılıp gelen bir hat kolu Erzurum'da kök salmıştır. Fakat Erzurum'daki bu sanat faaliyetleri kayıt altına alınmamıştır. Dervîş Ali'ye bağlanan silsiledeki hattatların hiç biri hakkında malumâtımız yoktur. Bu ve başka bir çalışmayla¹⁵ Erzurum'daki hat silsilesi ortaya çıkmıştır. Fakat bu hattatların eserlerine hiçbir yerde rastlayamadığımız için sanatları hakkında da bir değerlendirme yapamadık. Elimizdeki icâzetnâme klasik icâzetnâmelerin aksine ilmiye icâzetnameleri gibi risâle şeklinde tertîb edilmiştir.

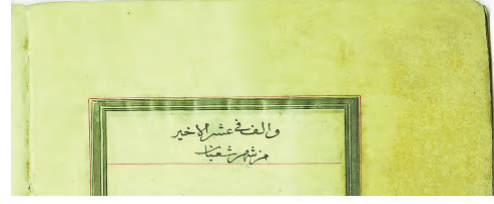

Resim-1: Mustafa Hulusi Efendi'nin, Mehmet Hulusi Efendi'den aldığı icâzetname (Foto: S. Berk).

14-M. Uğur Derman, "Hattat", s. 497; a. mlf, "icâzetnâmeler", s. 717.

15- Hasan Akdağ, "İcâzetnâmeler ve Erzurum'da Ahmet Şevki Efendi'ye Verilen Bir hat İcâzetnâmesi" Ekev Akademi Dergisi, S.35, Erzurum 2008, s. 99-112.

İCAZETNAME RESİMLERİ

KAYNAKLAR

Akdağ, Hasan; “İcâzetnâmeler ve Erzurum’da Ahmet Şevki Efendi’ye Verilen Bir hat İcâzetnâmesi” Ekev Akademi Dergisi, S.35, Erzurum 2008, s. 99-112.

Akpınar, Cemil; “İcâzet” DİA, İstanbul 2000, C. XXI. s. 393-399.

Berk, Süleyman; Hat San’atı: Tarihçe Malzeme ve Örnekler, İstanbul, 2006.

Derman, M. Uğur; “Hattat” DİA, İstanbul, 1997, C. XVI, s.493-499.

Derman, M. Uğur; “Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklid Yazılar” VII. Türk Tarihi Kongresi Bildiriler II, Ankara 1970, s.716-728.

Evliya Çelebi, Seyahatnâme (Kısaltılmış Versiyon), İstanbul 2006.

İpşirli, Mehmet; “İmza” DİA, İstanbul 2000, C. XXII, s. 252-255.

Serin, Muhittin; Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul 1999.

Yılmaz, Abdulkadir; Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları, İstanbul 2004.

